

RIITTA PALKKI
PETRI LAUERMA
PIRKKO KUUTTI

HISTORIALLINEN LÖYTÖ: RUDIMENTA — UUSI SUOMEN VARHAISKIELIOPPI

Kansalliskirjaston toimintaa viime vuosina merkittävästi tukenut toimitusjohtaja Ilkka Paatero hankki kirjakauppias Andrew Erikssonin avustuksella kokoelmiinsa vuonna 2008 Sothebyllä Lontoossa myynnissä olleen sidoksen, jossa ovat Eskil Petraeuksen suomen kielioppi *Linguae finnicae brevis institutio* (1649) ja Laurentius Petrin piispainkronikka *Synopsis chronologiae finnonicae* (vuoden 1671 laitoksena). Niiden väliin teokseen on sidottu lyhyt latinankielinen kieliopillinen käsikirjoitus, jonka otsikkona on *Rudimenta linguae finnicae breviter delineata*. Sen kirjoittajaa tai kirjoitusvuotta ei käsikirjoitukseen ole merkitty, mutta Sothebyn asiantuntijat olivat — tosin kysymysmerkillä varustettuna — arvioineet työn ajankohdaksi noin vuoden 1700.¹

Rudimenta-nimisestä suomen kieliopin esityksestä ei tutkimuskirjallisuudessa ole tietoja. Käsikirjoituksen iän ja alkuperän selvittämiseksi työtä on vertailtava suomen kieliopin säilyneisiin varhaisesityksiin, työssä esitellyn suomen kielen piirteiden osalta myös vanhaan kirjasuomeen ja murteisiin. Käsikirjoituksessa käytetyn latinan erityispiirteisiin ei sen sijaan tässä ole mahdollista vielä puuttua.

¹ Arvioon lienee työn sidosasun lisäksi vaikuttanut etenkin muu samaan myynnissä olleeseen kirjaerään sisällytynyt kirjallisuus (jonka huutokauppaluettelona ks. The Library of the Earls of Macclesfield removed from Shirburn Castle).

RUDIMENTA LINGUAE FINNICAE breuiter delineata.

Linguam Finnicam discere cupiens, in his
quinq; momentis sudabit;

i. In Nomenclatura vocum Finnicarum.

ii. In Orthographia

iii. In Etymologia

iv. In Prosodia

v. In Syntaxi

§ 1. Nomenclaturam quod concernit, hauriri poterit illa tum ex Vocabulario aliquo, Latino-Finnico, tum ex usu quotidiano, qui sic, sic, ul' et in omni Studiorum genere, praestat decem magistris.

§ 2. Orthographia vocum Finnicarum non multum facessit negotium, cum non aliter scribantur et leguntur et pronunciantur. Habent v. Finni literas serè totidem quot Sveci, excepta litera H, quae in hac lingua usum non habet, reliqua autem, quemadmodum figura à literis Svecicis non discrepant, ita sonum quoq; habent eundem.

§ 3. Tertius labor Etymologicus, quae vocum,

Kuva 1 .Rudimenta-käsikirjoituksen alku.

VARHAISIMMAT SUOMEN KIELIOPIT

1600-luvulta on säilynyt kaksi julkaistua suomen kielioppia, varhaisimpana yllä mainittu Petrauksen kielioppi (1649). Tämän pohjalta Martinius (1689) muokkasi myöhemmin oman, selitteiltään osin ruotsinkielisen kielioppinsa. Kolmas nykypäiviin säilynyt suomen kielioppi on edellisiä tuntuvasti myöhemmin julkaistu ja rakenteeltaankin näistä poikkeava Vhaelin kielioppi (1733). (Vanhimmista säilyneistä suomen kieliopeista esim. Häkkinen 1994: 105–107 ja Vihonen 1978; näköispainoksina SWK I ja VK).

Edellisten kielioppien lisäksi kirjallisuudessa on säilynyt tietoja Henricus Crugerus -nimisen, luultavasti Naantalın kappalaisena 1634–1652 toimineen henkilön laatimasta suomen kieliopin käsikirjoituksesta. Tämä työ on sittemmin kadonnut, mutta eräät tanskalaiset grammatikot ovat sitä 1680-luvulla ilmestyneissä teoksissaan siteeranneet. (Mark 1949; Vihonen 1978: 28–29; Häkkinen 1994: 104–105.)

Crugeruksen työn lisäksi suomen kielioppia tiedetään suunnitellun jo 1500-luvun lopulla. Kardinaali Possevino mainitsee vuonna 1579 Olmützin jesuiittakollegiossa opiskelleelle suomalaiselle Olaus Sundergelteukselle annetun tehtäväksi suomen kieliopin kirjoittamisen. Mark (1949) on arvellut hankkeen ehkä rauenneen (vrt. myös Vihonen 1978: 28–29). Olmützin kollegiota vuonna 1583 käsittelevässä tarkastuskertomuksessa on kuitenkin maininta, että suomalaissyntyinen Johannes — todennäköisesti raumalainen Johannes Jussoila — olisi ryhtynyt kirjoittamaan suomen kielioppia (Vihonen 1983: 122 alav. 3; Häkkinen 1994: 104–105). Nuorteva on sittemmin (1997: 443, vrt. 529) olettanut Jussoilan kieliopin jääneen painamatta ja lopulta kadonneen. Muista kadonneista kieliopeista ei ole tietoja, mutta säilyneiden töiden lisäksi ainakin lyhyitä kuvauksia suomen kielestä tiedetään tehdyn (ks. esim. Vihonen 1983: 121).

RUDIMENTA-KÄSIKIRJOITUKSEN SISÄLLÖSTÄ

Rudimenta linguae finnicae breviter delineata käsittää 24 numeroimatonta tekstisivua, joiden välillä on myös muutamia tyhjiä sivuja. Teksti muodostaa silti yhtenäisen ja käsialaltaan yhden ihmisen kirjoittamalta vaikuttavan kokonaisuuden.

Käsikirjoituksen alussa kielen kuvaus jaetaan viiteen jaksoon: *Nomenclatura*, *Orthographia*, *Etymologia*, *Prosodia* ja *Syntaxi*. Sanastosta (*Nomenclatura*, § 1) todetaan ainoastaan, että sitä voi oppia jostain latinalais-suomalaisesta sanastosta tai jokapäiväisestä käytöstä. Ortografia (§ 2) esitetään hyvin lyhyesti, ruotsin merkinnässä käytettävää *ff*-merkkiä lukuunottamatta suomessa todetaan käytettävän samoja kirjaimia kuin ruotsissa. Valtaosa kieliopista lasketaan etymologian alaan kuuluvaksi (§ 3). Suomen sanojen todetaan jakautuvan seuraaviin luokkiin: nominit, pronominit, verbit, partisiipit, adverbis, konjunktiot, prepositiot ja interjektiot (§ 4). Pykälässä 5 kerrotaan useuden ilmaisemisesta suomen kielessä (esimerkkeinä *Yxi Vsko*, *yxi totuus* ja poikkeuksina esiteltävät plurale tantum -sanat *Häät*, *Kihlaiset*, *Akanat* ja *Hochtimet*) ja sanojen johtamisesta (vertaamalla mm. sanoja *laupius* ja *Laupias*). Pykälässä 6 todetaan, että suomessa ei ole kieliopillista sukua. Numeruksia mainitaan olevan yksikkö ja monikko (*mies*, *miehet*, § 7).

Nomineilla esitetään olevan kuusi sijamuotoa (nominatiivi, genetiivi, datiivi, akkusatiivi, vokatiivi ja ablatiivi), kuten latinan kieliofissa (§ 8). Niiden taivutus esitetään sanojen *Ihminen*, *Mies* ja *Jumal* avulla, ensimmäisen sanan osalta seuraavasti:

N. <i>Ihminen</i>	<i>Ihmiset</i>
G. <i>Ihmisen</i>	<i>Ihmisten</i>
D. <i>Ihmiselle</i>	<i>Ihmisille</i>
A. <i>Ihmistä</i>	<i>Ihmisiä</i>
V. <i>O Ihminen</i>	<i>O Ihmiset</i>
A. <i>Ihmiselda</i>	<i>Ihmisildä</i>

Adjektiivien komparaatioasteina on positiivi, komparatiivi, superlatiivi ja »enemmän kuin superlatiivi», esimerkiksi *Cunnialinen*, *Cunnialisembi*, *Cunnialisin*, *Caickein Cunnialisin* (§ 9). Pronominien tarkastelu on otsikoitu työn toiseksi luvuksi. Aluksi luutellaan pronominit *Minä*, *Sinä*, *Hän*, *Se*, *Tämä*, *Toi*, *Cuca*, *Kenengä* ja *Joca*. Hiukan myöhemmin viimeinen pronomini määritellään relatiiviseksi, kaksi tätä edeltävää interrogatiiviseksi, kaikki aiemmat demonstratiiviseksi. Taivutus esitetään *Minä*, *Hän* ja *Se* -pronomineista, esim.

N. <i>Mina</i>	<i>Mee</i>
G. <i>Minun</i>	<i>Meiden</i>
D. <i>Minulla</i>	<i>Meille</i>
A. <i>Minua</i>	<i>Meitä</i>
V. <i>O minä / minua</i>	<i>O mee / meitä</i>
A. <i>Minulda</i>	<i>Meildä</i>

Hän-pronominin monikon esitetään vastaavasti olevan *Hee*, monikon genetiivin *Heidän*.

Työn kolmas luku on omistettu verbeille, joita käsitellään kaikkiaan yhdeksän sivun verran. Verbien todetaan aluksi voivan olla sekä aktiivisia että passiivisia, esim. *Minä Rakastan*, mutta *Minä Pijnatan*, *minä cuoletetan*. Moduksina luutellaan indikatiivi, imperatiivi, optatiivi ja infinitiivi, tempuksina preesens, yksinkertainen ja »kompleksinen» preteriti, pluskvamperfekti ja futuuri. Numeruksia esitetään olevan yksikkö ja monikko, persoonia kolme. Verbintaivutuksen esimerkisanana on latinan kieliooppien mukaisesti *rakastaa*-verbi. Preesensin ja imperfektin taivutus on seuraavanlainen:

1. <i>Minä Racastan</i>	<i>Me racastamme</i>
2. <i>Sinä Racastat</i>	<i>Tee racastatte</i>
3. <i>Hän Racasta</i>	<i>Hee racastawat</i>
1. <i>Minä Racastin</i>	<i>Mee Racastimme</i>
2. <i>Sinä Racastitt</i>	<i>Tee Racastitte</i>
3. <i>Hän Racasti</i>	<i>Hee Racastit</i>

Viimeksi mainitun muodon todetaan olevan Hämeessä *Hee Racastiwat* -asuinen.

Perfekti on kuvattu *tee olette racastan(u)et* -tyyppiseksi, futuuri on muodostettu *tah-toa*-verbin avulla (esim. *Sinä tahdot racasta*). Imperatiivimuodot ovat seuraavanlaisia:

	1. <i>Racastacam mee</i>
2. <i>Racasta Sinä</i>	2. <i>Racastacat tee</i>
3. <i>Racastacan Hän</i>	3. <i>Racastacan Hee</i>

Optatiiviksi nimetystä konditionaalista esitetään preesensin, pluskvamperfektin ja futuurin muodot, esim. *Hee racastaisit, Hee olisit racastanut, Hee olisit racastawat*. Subjunktiiivin käytön eroksi todetaan ainoastaan *jos-* ja *qwin-*sanojen käyttö.

*Kuulla-*verbin taivutuksesta mainitaan erikseen myös infinitiivit *Cuuleman* ja *cuulla* sekä partisiippi *cuulewainen*. Myös *olla-*verbin taivutus esitetään yksityiskohtaisesti, erikoista monikon 3. persoonan *Hee onowat* -muotoa myöten. Passiivin taivutus esitetään erikseen, yksikön 1. persoonan muotoina esimerkiksi *Minä racastetan, Minä racastettin, Minä olen racastettu, Minä olen racastettawa, racastetacon minä, Minä racastettaisin, Minä olisin racastettu, Minä Olisin racastettawa*. Passiivin infinitiivin preesensin esitetään olevan *racastetta*, perfektin *racastettu*.

Adverbeja esitellään viisi sivua omassa luvussaan. Ensimmäisenä luetellaan monia paikkaa ilmaisevia adverbeja (esim. *Cusa, siellä, Vlkon, Edes, takana, ulcoisel puolel, Jocapaicas, cusa tahtons*). Latinan prepositioiden mallin mukaan ryhmiteltynä adverbeista esitetään omina ryhminään myös erosijaisia (esim. *Custa, Siellä, jopa Taiwast, Pohiast*) ja tulosijaisia muotoja (esim. *tänne, Vlospäin, Oikjalle, Sisäl, cunga päin*). Neljäntenä ryhmänä esitetään *cauta*-postposition avulla muodostetut ilmaukset (esim. *tämän cauta, Eij cungan cauta*).

Aikaa ilmaisevista adverbeista annetaan pitkä esimerkkilista, jossa suuntaisuuden eri muotoja ei kuitenkaan ole eritelty (esim. *Cosca, tänäpäin, Päiwälle, Muinen, Huomenäl-dain, Eehtoist*). Myös lukumäärää ilmaisevia adverbeja luetellaan monia (esim. *Cuinga munasti, Yhdest, Wijdesti, Seidzemen kerta*).

Kieliopissa luetellaan pitkästi myös muita adverbityyppjä, mutta niistä annetaan enimmäkseen vain muutamia esimerkkejä. Tällaisen esittelyn saavat myöntöä ilmaisevat muodot (esim. *Nijn, ja*), kieltoa ilmaisevat (esim. *Eij*), demonstratiivit (*cadzo*), toivomusta ilmaisevat (*Joska Jummal*) jne.

Adverbien jälkeen omassa luvussaan luetellaan ensin kopulatiiviset konjunktiot (*ja, ia myös, nijn myös, että, sekä*), sitten disjunktiiiviset (*Taika, eli, elickä, eikä, eijmyös*), adversatiiviset (*Mutta, Waicka, cuitengin*) ja kausaaliset (*Sillä, sillä että, että, jos, mutoin*). Lopuksi mainitaan syytä ilmaisevat (*Sentähden, Mingä tähden*).

Prepositiot esitellään rektion mukaan järjestettynä, ensin genetiiviä vaativat (*Tyge, wieres, tähden, edes, eteen, Jälken, Jumalan tyge, Jumalan tähden, sinun wieres, minun eteen, laiijn jälken ja Hänen cansans*), sitten akkusatiivia vaativat (*wastoin, ymbäri, tällä puolel, tuolle puolel, taka päin*). Omana tapauksenaan mainitaan *Ilman hänetä*. Sitä lukuun ottamatta pääsanansa kanssa käytetyt esimerkit ovat olleet itse asiassa postpositioita, mitä termiä ei kuitenkaan käytetä. Lopuksi prepositioiden käytön erikoisuutena esitetään niiden affiksoituminen nominiin kiinni (esimerkkeinä *Turcuhun, Saxahan, Jumalalda*).

Ilman erillistä otsikkoa kieliopissa käsitellään vielä lyhyesti prosodiaa, siis sanojen tavarakennetta ja painotusta. Kaksitavujen (*Jumal, Engel, Hengi, pyhä, paha*) painon todetaan olevan toiseksi viimeisellä (ja samalla myös ensimmäisellä) tavulla, kolmi- ja useampitavuisien sanojen (*Ihminen, Pakana, Laupius, Stiweys, Cunnialisuus*) kolmanneksi viimeisellä tai sanan ensimmäisellä tavulla.

Käsikirjoituksen viimeinen erikseen otsikoitu luku käsittelee syntaksia. Siitä todetaan kuitenkin ainoastaan, että suomen sanajärjestys on suunnilleen ruotsin tapainen, joskin myös »suomalaisuuksien» olemassaoloon viitataan. Esimerkkejä ei anneta lainkaan.

Syntaksista tarkastelu siirtyy ilman uutta otsikkoa numeraaleihin. Nämä luetellaan ensin yhdestä neljääntoista (*neliätoistakymmendä*), sitten harppoen lukusanoihin 100 (*Saata*) ja 1000 (*Tuhamen*) asti. Tähän kielioppi päättyy.

RUDIMENTA JA 1600-LUVUN KIELIOPIT

Eurooppalaisten kielioppien perustana oli Donatuksen noin 300-luvulla kirjoittama latinan kielioppi, joka pysyi käytössä vuosisatojen ajan jonkin verran muokkautuen. Se oli myös pohjana lähinnä humanistien ansiosta syntyneille kansalliskieliä sisältäville ja sittemmin niitä kuvaaville ja opettaville kieliopeille. (Ks. Vihonen 1978: 6–7.) Tämä perusta on nähtävissä Rudimentassakin, mutta ainakaan alkuperäisen Donatuksen kieliopin jaottelua se ei täysin noudata.

1600-luvulla katsottiin latinan kieliopin edustavan universaaleja kielen sääntöjä, ja siksi minkä tahansa kielen taivutukset ja rakenteet pystyttiin kuvaamaan latinan kieliopin kategorioiden avulla. Koska latina oli ainoa kielenkuvauksen malli, sitä käytettiin opetuksessa. (Vihonen 1983: 124; 1978: 187.) Rudimenta, kuten muut tunnetut varhaiset suomen kielen kieliopit, pohjautuu latinaan: kielen ilmiöt esitetään siinä latinan kieliopin säännöin. Tämän takia työtä ei ole syytä vertailla Vhaelin kielioppiin, jonka kuvaus on jo enemmän suomen kielen rakenteen pohjalta lähtevää. Samasta syystä Rudimentaa ei voi rinnastaa Crugeruksen kadonneeseen kielioppiin, sillä tästä säilyneet tiedot (joista kokoavasti Mark 1949) kertovat muun muassa suomen sijojen määrästä (mt. 125) annetun realistisemman, latinan kieliopista poikkeavan lukumäärän.

Petraeuksen ja Martiniuksen laatimat opetuskieliopit pohjautuvat suurelta osin Ruotsin valtakunnan kouluissa 1600-luvulla käytettyihin latinan kieliopeihin rakenteen, sääntöjen ja käsitteiden osalta. Ne edustavat aikansa humanistista kielioppitraditiota ja heijastavat osin myös reformaation perinnettä. (Vihonen 1978: 185; 1983: 126, 133.)

Humanistisen kieliopin edustajat (mm. Melanchton, Chytraeus ja Tiderus) luettelivat kieliopin osat seuraavasti: *orthographia*, *prosodia*, *etymologia*, *syntaxis*. Koska *etymologia*- ja *syntaxis*-osissa käsitellyt asiat vaikuttivat *prosodian* käsittelyyn, Melanchtonin mukaan *prosodia* tuli kuitenkin käsitellä *syntaxisen* jälkeen. (Vihonen 1978: 21.) Rudimentan sisällysluettelo ei tällaista järjestystä noudata, vaan siinä *prosodia* on sijoitettu *etymologian* ja *syntaxisin* väliin. Samassa järjestyksessä asiat ovat myös tekstissä. Rudimentan Etymologia-osuus on suhteessa laajempi kuin 1600-luvun kieliopeissa yleensä, erityisesti verbien ja adverbien osalta (vrt. Vihonen 1978: 42). Petraeuksesta ja Martiniuksesta työn erottaa myös se, että *Nomenclatura* on Rudimentassa omana kohtanaan niin sisällysluettelossa kuin tekstissäkin — varhaisissa painetuissa suomen kieliopeissa tätä jaksoa ei ole lainkaan. Rudimentan *Orthographia*-luku on puolestaan hyvin lyhyt, kirjaimia ei mainita, vaan ainoastaan verrataan latinaan ja ruotsiin. Petraeuksen ja Martiniuksen töissä ne luetellaan.

Etymologia-termi tarkoittaa 1600-luvun humanistisissa kieliopeissa sana-analyysia, ja antiikin perinnön mukaisesti kieliopit selvittivät sanojen rakennetta, merkityksiä ja yhdistymistä laajemmiksi kielellisiksi konstruktioiksi. Etymologia-osassa käsiteltiin Aristoteleen oppeihin perustuen sanaluokat ja niiden »aksidenssit» eli kielen substanssi ja muuttuvat ominaisuudet. Aksidensseilla tarkoitetaan kielenaineiksia, joita nykykielessä nimitetään

esimerkiksi päätteiksi tai tunnuksiksi. (Vihonen 1983: 133.) Rudimentassa luetellaan sanaluokat, joita on kahdeksan antiikin perinteen mukaisesti, kuten Petraeuksella (1649: 10²) ja Martiniuksella (1689: 14): *Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Adverbium, Conjunctio, Praepositio, Interjectio*. Aksidenssi-termiä ei Rudimentassa mainita kuten suomen varhaisissa kieliopeissa (Petraeus 1649: 11; Martinius 1689: 18), mutta suurin osa siihen luetuista ilmiöistä sisältyy Rudimenta. Luettelemistaan sanaluokista Rudimenta ei käsittele interjektioita, ja partisiipitkin vain mainitaan verbien paradigmojen yhteydessä (*racastawainen, cuulewainen, Olewainen*). Petraeus (1649: 37–38, 45, 60–61, 64) ja Martinius (1689: 62–63, 76–77, 105–106, 112–113) käsittelevät molempia sekä muoto-opissa että syntaksissa (Vihonen 1983: 143).

Nominien jako substantiiveihin ja adjektiiveihin on yhteistä Rudimentalle ja muille varhaisille kieliopeille, mutta Rudimentassa ei mainita substantiivien jakoa appellatiiveihin ja propriihin, mikä taas löytyy Petrauksen (1649: 10) ja Martiniuksen (1689: 15) kieliopeista (ks. Vihonen 1983: 134). Nominien aksidensseja ovat *genus, numerus, sija, deklinaatio, komparaatio, figura* (vrt. yhdistäminen) ja *species* (vrt. johto) (Vihonen 1983: 133). Suomessa ei Rudimentan eikä Petrauksen (1649: 11) tai Martiniuksen (1689: 18) mukaan ole sukua. Myös tiedot luvusta ja sijamuodoista ovat yhteneväiset Rudimentan ja muiden varhaisten kieliooppien välillä. (Vrt. Petraeus 1649: 12; Martinius 1689: 18–19; Vihonen 1983: 136.) Rudimentassa ei käsitellä eikä nimetä deklinaatiota eikä figuraa, johtamista sivutaan adjektiivien ja substantiivien välistä suhdetta kommentoitaessa (esim. *Cunnialisuus – Cunnialinen*). Rudimenta mainitsee vaihtelevasta nominatiivin päätteestä. Deklinaatio, figura ja *species* käsitellään painetuissa suomen kieliopeissa (Petraeus 1649: 13–21; Martinius 1689: 19–38; Vihonen 1983: 135).

Adjektiivien komparaatioasteita on Rudimentassa neljä (*Positivus, Comparativus, Superlativus* ja *plus quam Superlativus*), kun taas Petraeukselle (1649: 17) ja Martiniukselle (1689: 32–33) riittää kolme. Petraeus liittää komparaation taivutuksen yhteyteen, mutta Martinius pikemminkin sananmuodostukseen. (Ks. Vihonen 1983: 138–139.) Rudimenta on tässä lähempänä Petrauksen esitystapaa esittäessään komparaation taivutusparadigmojen jälkeen. Pronominien osalta Rudimenta on jonkin verran suppeampi kuin painetut kielioppimme. Rudimenta samoin kuin Petrauksen kielioppi (1649: 22) pitää esimerkiksi *meidän, teidän, näiden* -muotoja demonstratiivisten pronomien genetiiveinä, joita käytetään possessiivien asemassa, kun taas Martinius (1689: 40) luokittelee kyseiset muodot possessiiveiksi (ks. Vihonen 1983: 140).

Verbit jakautuvat Petrauksen (1649: 25, 37), Martiniuksen (1689: 45–62) ja Vhaelinkin (1733) kieliopeissa persoona- ja impersonaalimuotoihin; persoonamuotojen eteen voi lisätä pronominit *minä, sinä, hän* — siis myös passiivimuotojen eteen (*minä opetetän*) — impersonaalimuodot taas ovat tyyppiä *tullaan, mennään*. Persoonamuodoilla on kahdeksan aksidenssia: *genus, species, tempus, modus, figura, persoona, numerus* ja konjugaatio. (Vihonen 1983: 141.) Rudimentassa ei ole nimetty eikä kuvattu jakoa persoona- ja impersonaalimuotoihin.

² Petrauksen ja Martiniuksen kieliopeihin viitattaessa on käytetty näköispainoksen (VK 1968) sivunumerointeja.

Tämä verbien ryhmittely on Philipp Melanchtonin kielioipista alkanut traditio (Vihonen 1983: 141). Melanchtonin kelioppi, joka ilmestyi alun perin kahdessa osassa 1525 ja 1526, vakiintui »protestanttisilla alueilla Saksassa ja Pohjoismaissa normaalikieliopiksi, jota oli ideologisista syistä noudatettava» (Vihonen 1983: 126). Rudimentan voi siis katsoa poikkeavan tältä osin reformaation ideologian mukaisesti kirjoitetuista kelioupeista.

Rudimentassa verbien todetaan olevan sanoja, jotka merkitsevät toimintaa tai olemista. Petraeuksen (1649: 25) ja Martiniuksen (1689: 45–46) mukaan verbien genuksia on kolme: aktiivi, passiivi ja neutri. Rudimentassa ei käytetä termiä genus, mutta verbit jaetaan aivan vastaavasti aktiivisiin, passiivisiin ja substantiivisiin. Aksidenssia *species* ei Rudimentassa ole, Petraeuksella (1649: 26) ja Martiniuksella (1689: 46–47) se on jako primitiivisiin (*Saan*) ja derivatiivisiin (*Saatan*). Tempuksia Rudimentassa esitetään neljä: preesens, preteriti, pluskvamperfekti ja futuuri, mutta Petraeuksen (1649: 26–27) ja Martiniuksen (1689: 48) kelioupeissa kolme: preesens, preteriti ja preteritin pluskvamperfekti eli menneen ajan liittomuoto (Vihonen 1983: 142). Moduksia on Rudimentassa mainittu niin ikään neljä (indikatiivi, imperatiivi, optatiivi ja infinitiivi). Samoin on Martiniuksella (1689: 48–49), mutta Petraeus (1649: 27, 30–36) ei luettele optatiivia modusten joukossa, vaikka sitten esittääkin siitä tietoja ja paradigmoja. Petraeuksen (1649: 28) ja Martiniuksen (1689: 51) figura-käsitteen alla esittelemiä yksinäis- ja yhdysverbejä Rudimenta ei käsittele eikä tunne. Painetuissa varhaiskielioupeissa lähemmin esitelty konjugaatiokin ainoastaan mainitaan Rudimentassa (*rakastaa-* ja *olla-*verbien paradigmojen otsikossa *Conjugatio sic est*; vrt. Petraeus 1649: 29–35; Martinius 1689: 52–61).

Adverbeja Rudimenta esittelee 21 ryhmää, hiukan vähemmän kuin Petraeus (1649: 38–44) ja Martinius (1689: 65–73) kelioupeissaan. Kieltosana esiintyy Rudimentassa muutamissa adverbiryhmissä. Samoin on painetuissa kelioupeissa, mutta niissä kieltosana esiintyy myös verbin tavoin taivutettuna konjunktion syntaksissa (Petraeus 1649: 41, 63; Martinius 1689: 70, 109–110; Vihonen 1983: 145).

Konjunktiot jakautuvat Rudimentassa viiteen ryhmään: *copulativae*, *disiunctivae*, *adversativae*, *causales*, *Ratiocinativae* (päätteleviä). Viime mainitun ryhmän esittää myös Martinius (1689: 74–75). Hänellä ja Petraeuksella (1649: 44) on lisäksi ryhmä *approbativa* (esim. *Totisest*).

Prepositioilla tarkoitetaan vanhoissa kelioupeissa latinan prepositioita vastaavia kielennaineuksia. Petraeus (1649: 64) ja Martinius (1689: 75, 111–112) toteavat, että lähes aina prepositiot sijoitetaan sanan jälkeen ja että ne vaativat akkusatiivia. Rudimentan mukaan prepositioita esiintyy genetiivin ja akkusatiivin kanssa, ja jotkut prepositiot edustuvat affikseina. Petraeukselta (1649: 45, 64) ja Martiniukselta (1689: 76–77, 112–113) poikkeavasti interjektioita ei Rudimentassa käsitellä, vaikka ne mainitaan sanaluokkaluettelossa.

Prosodia-osiossa Rudimenta käsittelee sanapainoa osin samoin kuin Petraeus (1649: 9) suomen kirjaimistoa käsittelevässä luvussa ja Martinius (1689: 113–114) prosodiajaksossa toistamalla latinan painotussäännöt. Tämän lisäksi Rudimentassa on havaintoja ensi tavun painotuksesta suomessa.

Syntaxi-luvussa Rudimentassa käsitellään ilmausten järjestystä lauseessa ja lopuksi luetellaan lukusanoja. Osuus on hyvin lyhyt eikä sisällä lause-esimerkkejä. Petraeuksen (1649: 46–64) ja Martiniuksen (1689: 77–113) kelioupeissa syntaksi-luvussa käydään laajasti läpi erilaisia konstruktioita, muun muassa sitä, miten sanat taipuvat esiintyessään yhdessä.

Vaikka Rudimentan kieliopillinen kuvaus on Petraeuksen ja Martiniuksen kielioppien tavoin latinan kieliopillisen tradition pohjalta lähtevää, Rudimenta poikkeaa näistä suomen kielen painetuista varhaiskieliopeista kaikkiaan siksi tuntuvasti, että minään niiden tiivistelmänä tai muunnelmana työtä ei voi pitää. Jos Rudimentan kirjoittaja olisi Petraeuksen ja Martiniuksen töitä tuntenut, hän olisi tuskin tyytynyt kuvaamaan monia seikkoja niin niukasti, kuin käsikirjoituksessa on paikoitellen tehty.

RUDIMENTAN ARKAISMEJA JA MURTEELLISUUKSIA

Rudimenta-käsikirjoituksen ortografia noudattaa pääosin samoja periaatteita kuin yleensä vanha kirjasuomi. Siinä kuitenkin on myös piirteitä, joita tapaa vain vanhimmassa kirjasuomessa Agricolasta 1600-luvun alkupuolelle.

Vokaalien *e* ja *ä* merkitseminen on horjuvaa: *Täiden perhe, yllhälle ’ylhäällä’, ennän, huomenäldain*. Horjuvuus on tunnusomaista Agricolan ajan teksteille, ja sitä on vielä Finnolla (1580-luvulla) ja Sorolaisella (1620-luvulla). Sen sijaan Hemminki Maskulainen kirjoitti jo aivan 1600-luvun alussa *e*-äänteen *e*:llä ja *ä*:n yleensä *ä*:llä. Viimeistään vuoden 1642 Raamatussa oikeinkirjoitus oli tältä osin täysin vakiintunutta.

Lyhyen *i*:n merkinä Rudimentassa on pari kertaa *ij* ja kerran *ii*: *sijtä lijkin, lijkimitten; Siiweys*. Kirjoitusasu *ij* on Agricolan ajan teksteissä, mutta ei juuri myöhemmin. Malli on saatu ruotsin ortografiasta (*sijn, tijdh*; Rapola 1965: 56).

Erittäin vanhakantaiselta vaikuttaa *ch* tavunloppuisen *h*:n merkinä: *hochtimet, Ychtenäns, Ychtä Hawa*. Rapola (1965: 58) arvelee, että *ch*:n malli on ruotsin ja saksan oikeinkirjoituksessa (*försicht, delachtig; nacht* jne). Agricola on käyttänyt *ch*:ta jonkin verran, ja 1600-luvulla *ch*:ta tapaa vielä Ericus Schroderuksen sanakirjassa (Schroderus 1637, esim. *Achma, Hochtimet, ichra*) ja Hartikka Speitzin suomennoksissa.

Takavokaalia edeltävän *k*:n merkinä on käytetty sekä *c*:tä että *k*:ta, *kuin*-sanassa jopa *q*:ta: *cansa, Cunnialisuus, caxi, colme, cuoletatan, ulcoisel puolel, Vsko, Akanat, rakastan (rakastaa-verbissä yleensä kuitenkin c), Piakon, Piskuinen, kuca* (yleensä *cuca*), *Pakana*. Vanhassa kirjakielessä *k*-ääne merkittiin takavokaalin edellä pääsääntöisesti *c*:llä aina 1700-luvun loppupuolelle asti, mutta vanhimmassa kielessä, etenkin 1500-luvulla, *c*:n rinnalla käytettiin yllättävän paljon myös *k*:ta. Oman huomionsa ansaitsee *kuin*-sana. Se on Rudimentassa kirjoitettu varsin arkaaisesti: *qwin*. Agricolalla *qw*-yhdistelmä esiintyy kaksi kertaa, ja satunnaisesti sitä on myös muutamissa muissa vanhimmissa teksteissä. Mallina on jälleen ruotsin ortografia (vrt. ruotsin *hws, quinnor, qwar*, Rapola 1965: 56, 58), ja ruotsin malli selittää sen, että *qw*:tä on vielä 1600-luvun lopun asetusteksteissä.

Yksi *te*-pronominin esiintymä kiinnittää huomiota: *The olisitte racastawat*. Tässä *th* on tulkittava *t*-äänteen merkiksi. Kirjoitustapaa on jonkin verran Agricolalla ja muilla 1500-luvun kirjoittajilla. 1600-luvulla *th*:ta käytti enää Speitz.

Entä onko *mm*:llinen *Jummal* pelkkää ortografiaa, vai onko sen taustalla havaittavissa viron kielen vaikutusta? *Jummal*-kirjoitusasu esiintyy Rudimentassa kahdessa adverbisimerkinä olevassa lausahduksessa: *Joska Jummal, ja Jummal anta*. Virossa näitä *Jummal*-muotoja on ainakin 1500-luvun teksteissä. (Ehasalu ym. 1997: 110). Myös *Jummal*-muodon loppuheitto saattaa viitata viron kieleen.

▷

Loppuheittoa Rudimentassa on eri muotoryhmissä varsin paljon: *ulcoisel puolel, jocapaicas, taiwast, ylhäld, toisna huomen, ehtoist, cahdest, mix ej, Jumal täkis, eij wanomist ole, ychtenäns, sinun wieres* jne. Verbimuodoista loppuheitollisia ovat ne, joissa persoonapronomini on verbin jäljessä, eli pääasiassa imperatiivimuodot: *racastacam mee, racastacat tee, cuulcam mee*, mutta poikkeuksiakin on: *Cuulcatte tee, olcamme mee*. Satunnaisesti loppuheittoa on myös passiivimuodoissa: *Tee racastettaisitt* mutta *me racastettaisimme*. Loppuheitto on vanhalle kirjakielelle varsin luonteenomainen piirre, mutta nominatiivissa sitä on runotekstejä lukuun ottamatta vain vanhimmassa kirjakielessä noin 1600-luvun puoliväliin asti (Rapola 1965: 325). Loppuheitollisia nominatiiveja Rudimentassa ovat esimerkiksi *Jumal* ja *Engel*. Nominatiivimuotojen loppuvokaalin kato on tapahtunut lounaismurteissa viimeistään keskiajalla; säännöllisimpänä se esiintyy Rauman seudulla ja sieltä etelään sekä Turun itäpuolella (Rapola 1965: 322).

Passiiviverbeistä Rudimentassa on erikoisia muotoja: *Mee racastetam, me racastettaisimme, tee racastettaisitt*. Ne poikkeavat nykykielestä kahdella tavalla: objektina oleva persoonapronomini on perusmuodossa ja pääverbin passiivimuotoon on liitetty persoonapäite. Esimerkkejä persoonapäätteellisistä passiivimuodoista löytyy vain vanhimmasta kirjasuomesta: sitä on jonkin verran Agricolalla, ja vielä Hemminki Maskulainen on käyttänyt sitä pari kertaa. Kansankielessä tällaisia muotoja ei esiinny, mutta kieliopeihin niitä teorioivat vielä von Becker (1824: 95) ja Eurén (1849: 86).

Verbien liittomuotojen pääverbin monikon päätteet ovat Rudimentassa kovin horjuvia: *olemme racastanut, olette racastanuet, owat racastanuet, olisimme* jne. *racastanut; olema cuuluet, olette cuulut, owat cuulut, olisimme cuulet* jne. Minkäänlaista johdonmukaisuutta ei löydy, toisin kuin esimerkiksi Petraeuksen kieliopissa (1649: 30–36), jossa pääverbin monikko on kauttaaltaan *et*-loppuinen. Samanlaista epäjohdonmukaisuutta on runsaasti 1500-luvun kirjakielessä.

Mielenkiintoinen yksityiskohta Rudimentassa on *olla*-verbin indikatiivin preesensin monikon 3. persoonan muoto *He onowat*. Haku vanhan kirjasuomen korpuksesta ei tuottanut yhtään *onowat*-tapausta. Sen sijaan yksikön 3. persoonan muotoa *onopi* on yleisemmän *ombi*-muodon rinnalla vanhimmassa kirjakielessä, Agricolalla kuutisenkymmentä esiintymää, muilla satunnaisesti. *Onopi*-muodon myöhäisin esiintymä on Kollaniuksella (1648: 23). Monikon *onowat* saattaisi olla yksikön *onopi*-muodon analogiaa, mutta Rudimentan *onowat*-muotoa ei kiistattomasti voi selittää näin, sillä yksikön 3. persoonan muoto ei Rudimentassa ole *onopi* vaan *on*. Lisätutkimus on tarpeen. (*onopi*-muodosta ks. esim. Häkkinen 1994: 297–298.)

Myöntöä ilmaisevien (*Affirmandi*) adverbien luettelossa on Rudimentassa sanonta *on caiken*. Sanaa *kaiken* tavataan Suomen murteiden sanakirjan (SMS) mukaan merkityksessä 'kaiketi, kai' vain hyvin suppealla alueella, lähinnä Varsinais-Suomen pohjoisosissa: SMS:ssä on esimerkkejä Pyhärännasta, Kalannista, Laitilasta ja Turun läänin Karjalasta. Vanhassa kirjasuomessa tällaista *kaiken*-muodon käyttöä ei esiinny lainkaan, joten on oletettavaa, että kirjoittaja on omaksunut sen kotimurteestaan. Agricola tosin on käyttänyt loppu-*i*-llistä *caiken(n)i*-muotoa myös tässä 'kaiketi'-merkityksessä. Toinen samantyyppinen murteelliselta vaikuttava sanonta Rudimentassa on varmuutta ilmaisevien (*Jurandi*) konjunktioiden joukossa: *Ja mar*. Sekin näyttäisi olevan varsin lounaista perua. Vanhan kirjasuomen sanakirjaan (VKS 3. osan käsikirjoitus) *mar* on kirjattu vain Gananderin

sanakirjasta, ja esimerkit ovat selvästi lounaismurteisia, yksi jopa laitilalaisen Johan Helsingbergin käsiälää: *se mar vast' on lihkamist*.

Huomiota herättää Rudimentassa myös *kuulla*-verbin yksi-*l*:llisyys: *cuula, Tee olisitte cuulet*. Vanhimman kirjakielen pohjana olevat lounaiset murteet ovat geminaattanasaalien ja -likvidain lyhentymisaluetta, mikä selittää myös Rudimentan muodot. Samoin perustein selittyvät muodot *cunnialinen, olema* (taivutuskaavoissa kuitenkin yleensä geminaatta), *wasemalle, tuhanen, paremin, pahemin*. Nasaalien ja likvidoitien lisäksi tekstissä on myös vaihtelua *tt ~ t* asemissa, joissa nykykielessä on geminaatta: *racaste-tacan, racastettaisimme, paritain, wähtittäin*.

Monikon persoonapronominit ovat Rudimentassa murteellisissa muodossa *mee, tee* ja *hee*; vain *me* on pari kertaa kirjoitettu yksi-*e*:llisenä. SMS:ssä on jäännösloppukeelisen *hee^x*-muodon levikiksi merkitty VARP-E-U, Loi, Lop³ (jäännösloppukeettoman *hee*-asun levikki on laajempi). Kirjakielessä muodot ovat harvinaisia, Agricolalla niitä on muutama, samoin muutamilla muilla kirjoittajilla. Toisin kuin monikon persoonapronominit, *se*-pronomini on Rudimentassa aina *se*.

Paikkaa ilmaisevien adverbien joukossa on mm. muodot *Cunga, eij cungan, cunga päin*. Rapolan mukaan nämä lähinnä lausepainottomuudesta johtuvat *h:n* katotapaukset ovat tyyppillisesti hämäläisiä (Rapola 1965: 195; 1966: 252). SMS:ssä on kuitenkin esimerkkejä myös lounaismurteista. Vanhassa kirjakielessä *cunga*-muotoa on *cuhunga*-asun rinnalla Agricolasta lähtien; vähitellen täyteläisempi *cuhunga* pääsee voitolle. (Rapola 1965: 195.)

Tuo-pronomini esiintyy Rudimentassa yksinomaan *toi*-muodossa. Lauri Kettunen esittää *toi*-muodon yksiselitteisesti hämäläiseksi (Kettunen 1940: 157), mutta Murrearkiston lipustossa on runsaasti myös lounaissuomalaisia *toi*-poimintoja. Myös painetuissa vanhoissa kieliopeissa *toi* esiintyy (Petraeus 1649: 22; Martinius 1689: 39–40, 44). Vanhan kirjasuomen korpuksen *toi*-haku sen sijaan tuotti vain muutaman osuman.

RUDIMENTA – MISSÄ JA MILLOIN?

Koko joukko Rudimentan murrepiirteitä on sellaisia, että niiden perusteella olisi mahdollista sijoittaa tekijän kotiseutu esimerkiksi Rauman — Uudenkaupungin tienoille (*on kaiken, ja mar*, nominatiivin loppuheitollisuus jne). Toisaalta kirjoittaja tuntuu olevan hyvin perillä myös hämäläismurteista (mm. maininta monikon 3. persoonan hämäläisestä preesensmuodosta *racastiwat*). Monet murremuodot tekijä on saattanut omaksua joko kirjasuomesta tai kansankielestä, mutta todistusvoimaisimpia ovat ne piirteet, joita ei ole voinut saada kirjallisista lähteistä.

Tässä esiin nostettujen ortografisten sekä äänne- ja muotopiirteiden (esim. *ä:n* ja *e:n* oikeinkirjoituksen horjuvuus, *ch* tavunloppuisen *h:n* merkinä, *k:n* merkitsemistavat, loppuheitto nominatiivimuodoissa, verbien passiivimuotojen persoonapäätteet ja monikollisten liittomuotojen horjuvuus) perusteella voisi päätellä, että käsikirjoitus on tehty 1500-luvun lopulla tai 1600-luvun alussa. Yhtään sellaista kielellistä piirrettä Rudimentasta ei sitä vastoin löytynyt, joka vaatisi ajoittamaan käsikirjoituksen myöhemmäksi.

³ Eteläinen ja pohjoinen Varsinais-Suomi, Länsi-Uusimaa, Loimaa, Loppi.

Ainoa kirjallisuudessa tunnetuista suomen kieliopin esityksistä, joksi Rudimentaa voisi epäillä, on alussa mainittu ulvilalaisen Olaus Sundergelteuksen ja raumalaisen Johannes Jussoilan 1500-luvun lopun kielioppihanke. Oletuksen mahdollistavat etenkin työn arkaismit ja Rauman seudullekin viittaavat murrepiirteet. Käsikirjoituksen eräät virolaisuusiksi tulkittavissa olevat muodot (esim. *Jummal*) selittyisivät puolestaan siitä, että sekä Jussoila että Sundergelteus toimivat molemmat pappeina Virossa 1590-luvulla. Virolaisia opiskelutovereitakin heillä on saattanut Olmützissä olla. Rudimentan kirjoituspaikaksi voisi myös olettaa jesuiittakollegion, koska työ ei rakenteeltaan reformaatiokielioppeja täysin muistuta. Työn uskonnolliseen taustaan viittaa jossain määrin myös sen esimerkistön hengellisyys (*Yxi Vsko, Minun Jumalan, Minä Pijnatan, Jumal anta Hengel ja Sielul*), suomen kielioppiahan ryhdyttiin Olmützissä laatimaan vastauskonpuhdistuksen tarpeisiin Suomen käännyttämiseksi takaisin katoliseen uskoon.

Työn alkuperää ei kuitenkaan voi vielä pitää todennettuna, vaan ainoastaan hypoteesina. Sen todistaminen vaatisi kieliopin tarkempaa analysointia myös sen käsialan ja työssä käytetyn latinan osalta. Tekstin ikäämisessä on otettava huomioon myös se mahdollisuus, että käsikirjoitus voi olla kopio. Näin ollen käsialan iän määrittely antaisi vastauksen siihen, milloin teksti myöhäisintään on kirjoitettu. Rakenteeltaan työtä on lisäksi vielä vertailtava etenkin muihin Olmützissa tehtyihin varhaisiin kielioppeihin. Mutta vaikka *Rudimentaa* ei voitaisikaan osoittaa juuri siellä 1580–1590-luvuilla laadituksi, työ lienee silti vanhimpia suomesta laadittuja kieliopillisia kuvauksia, ellei kaikkein vanhin.

LÄHTEET

- VON BECKER, REINHOLD 1824: *Finsk grammatik*. Åbo.
- Ehasalu ym. 1997 = EHASALU, EPP – HABICHT, KÜLLI – KINGISEPP, VALVE-LIIVI – PEEBO, JAAK 1997: *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 6. Tartu.
- EURÉN, GUSTAF 1849: *Finsk språklära*. Åbo.
- GANANDER, CHRISTFRID 1786–1788: *Nytt Finskt Lexicon*. Näköispainos 1938. Helsinki: Tutkimuslaitos Suomen suvun julkaisuja.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOLLANIUS, ABRAHAM 1648: *Kristoffer kuninkaan maalaki, suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius*. Julk. Martti Rapola. Suomen kielen muistomerkkejä III, 1. Helsinki: SKS 1926.
- The Library of the Earls of Macclesfield removed from Shirburn Castle*. Part Twelwe: Continental Books and Manuscripts. London 2008.
- MARK, JULIUS 1949: Die finnische Grammatik von Henricus Crugerus. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* XXX, Heft 1–2 s. 55–146.
- Martinius = MARTINIUS, MATTHIAS 1689: *Hodegus Finnicus, Eller Finsk Wägwijsare*. Holmiae. Näköispainos 1968. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUORTEVA, JUSSI 1997: *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian pe-*

- rustamista*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 177. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- PETRAEUS, ESKIL 1649: *Linguae Finnicae Brevis Institutio*. Aboae. Näköispainos 1968. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I*. Muuttamaton jäljennöspainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SCHRODERUS, ERICUS 1637: *Lexicon Latino–Scondicum*. Holmiae. Näköispainos 1941 Uppsala.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–.
- Suomen murteiden sana-arkisto. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SWKI = *SWK eli Suomen Vanhat Kieliopit*. Nide 1: 1649–1816. Toimittanut Kalevi Wiik 1987. Turun yliopisto, Fonetikka. Moniste.
- Vanhan kirjasuomen sähköinen aines. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Saatavilla: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks>.
- VHAEL, BARTHOLDUS G. 1733: *Grammatica Fennica*. Johan Kiämpe, Abo. Näköispainos 1968. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIHONEN, SAKARI 1978: *Suomen kielen oppikirja 1600-luvulla. Kieliopillinen ajattelu 1600-luvun suomen kielen oppikirjoissa*. *Studia philologica jyvääskyläänsia* 11. Jyväskylä.
- 1983: Suomen kielen kuvaus 1600-luvun kieliopeissa. – *Collegium Scientiae. Suomen oppihistorian kehityslinjoja keskiajalta Turun akatemian alkuaikoihin s. 123–155*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 125. Helsinki.
- VK = *Vanhat kielioppimme Petraeus 1649, Martinus 1689 ja Vhael 1733*. Näköispainokset 1968. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Vanhan kirjasuomen sanakirjan 3. osan käsikirjoitus. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1984–.

A HISTORICAL FIND: RUDIMENTA – A NEW GRAMMAR OF OLD LITERARY FINNISH

In 2008, at Sotheby's auction house in London, Finland succeeded in acquiring a manuscript including Petraeus' grammar of the Finnish language *Linguae finnicae brevis institutio* (1649) and Archbishop Laurentius Petri's chronicle *Synopsis chronologiae finnonicae* (1671 edition). Between these texts was a short Latin grammatical manuscript bearing the title *Rudimenta linguae finnicae breviter delineata*. Neither the author nor the year is marked on the manuscript. This article presents the new manuscript and compares its structure to that of earlier, more widely known grammars of Finnish

▷

(in addition to Petraeus' work, Martinius' work *Hodegus Finnicus, Eller Finsk Wägwijsare* (1689) features prominently), while the characteristic features of the Finnish language depicted in the manuscript are compared to old literary Finnish and to dialectical Finnish in an attempt to identify the age and origins of the work. The handwriting and the features of the Latin used are, however, not analysed in this article.

Rudimenta comprises 24 unnumbered pages. At the beginning of the manuscript, the description of the language is divided into five sections: *Nomenclatura*, *Orthographia*, *Etymologia*, *Prosodia* and *Syntaxi*. Some of the sections give only overviews; only scant reference is made to vocabulary; and orthography and syntax are loosely compared to that of Swedish. The main part of the manuscript is dedicated to accidence, known then as 'etymology'. Nouns are described as having six grammatical cases (nominative, genitive, dative, accusative, vocative and ablative) as in Latin. The manuscript deals in greater depth with the declension of verbs. The work presents both active and passive voices (e.g. *Minä Rakastan*, 'I love'; *Minä Pijnatan*, 'I am being tortured'). Adverbs are presented in lists of words belonging to different groups, and the same applies to conjunctions. Prepositions are listed according to case government. Some case endings are described as prepositions affixed to the noun (e.g. *Turcuhun*, 'to Turku').

As for its description of Finnish grammar, *Rudimenta* resembles other grammars of Finnish published in the 17th century in that its description is based entirely on Latin. In this respect, *Rudimenta* differs from the later Vhael grammar (1733) and from what is known about the lost manuscript of Crugerus' grammar (written ca. 1640). However, *Rudimenta* differs from the grammars at the time of the Reformation and from the Finnish grammars of the 17th century in, for instance, the scope of its constituent sections and the order of their presentation (e.g. *Rudimenta* presents the section dealing with syllable stress, the *Prosodia*, after the sections on etymology and syntax).

The orthography is consistent with that of old literary Finnish. However, it includes certain features that are only encountered in the earliest written Finnish dating from Agricola until the beginning of the 17th century. The use of the letters *e* and *ä* is inconsistent; short *i* is sometimes rendered *ij* and, in one instance, *ii*; *h* at the end of a syllable is written as *ch*; before a back vowel, *k* is written either as *c* or *k*, while in the word *kuin* it is even written with a *q*.

There are many instances of apocope in *Rudimenta*, even in the nominative case (*Jumal*, 'God', and *Engel*, 'angel'). The manuscript also presents different forms of verbs in the passive. The plural endings of main verbs, as presented in *Rudimenta*, are particularly inconsistent (e.g. *cuuluet*, *cuulut*, *cuulet*, '[we have] heard'). Of particular interest is the indicative present third-person plural form of the verb *olla* ('to be'): *he onowat* ('they are'). In *Rudimenta*, the three plural personal pronouns appear in the dialectical forms *mee*, *tee* and *hee*. Of these, only *me* is written with a single *e* on a

number of occasions. Interestingly, the phrase *on caiken* (modern Finnish *kaiketi* or *kai*, ‘surely’) occurs only in the dialects of a very small area in the northern parts of Finland Proper. This and other similar features may indicate that the writer originated from the area between Rauma and Uusikaupunki (as indicated by, for instance, the phrases *on kaiken, ja mar*, the apocope of nominative nouns, etc.), though the writer also seems well versed in the dialects of Tavastia (for instance, the *-vAt* endings of third-person plural verbs appear in dialectical forms).

Based on the orthographical, phonological and morphological elements outlined in this article, the manuscript of *Rudimenta* may be dated to a time-frame around the end of the 16th and the first half of the 17th century. Indeed, there are no linguistic features in *Rudimenta* that point to the manuscript's being written any later than that. The only known grammar of the Finnish language, for which there is mention in literary sources, that the authors may believe *Rudimenta* to be is the grammatical treatise begun in the Olmütz Jesuit College by Olaus Sundergelteus and Johannes Jussoila at the end of the 16th century. This would explain the numerous dialectical forms found in the manuscript, certain ‘Estonianisms’ (both men served as priests in Estonia in the 1590s), the religious nature of the examples and certain differences to grammatical descriptions written after the Reformation. Proving this hypothesis will, however, require much further research. ■

Kirjoittajien yhteystiedot (address):

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Vuorikatu 24

00100 Helsinki

Sähköpostit: *riitta.palkki@kotus.fi*

petri.lauerma@kotus.fi

pirkko.kuutti@kotus.fi